Наталія Мех

«…СЛОВО, ЗІТКАНЕ З МУЖНОСТІ Й НІЖНОСТІ, З ПЕРЕХРЕСНИХ ТРИВОГ І ХРЕЩАТОГО ЦВІТУ НАДІЙ» (ДО РОЗУМІННЯ МОВОСВІТУ М. СТЕЛЬМАХА)

Як добрий чорний хліб для їжі
і як прозірна дзвонкова вода для пиття,
так нам потрібне пристрасне,
вихоплене з-під громів і з-під самого сонця слово,
слово, зіткане з мужності й ніжності,
з перехресних тривог і хрещатого цвіту надій.
М. Стельмах

Найбільший дар — це любов,
що «перебуває у віках»
Прп. Єфрем Сирін

Ні на небі, ні на землі немає нічого дорогоціннішого за любов. Величезна любов до людей, до землі, до слова — це основа світогляду Михайла Панасовича Стельмаха. Цю любов не можна не помітити, вона відразу привертає увагу, нею пронизана вся його мовотворчість. Сам митець наголошує: «Любов і відданість наша народові не символічна, а довічна! І праця наша довічна, бо є для кого трудитися, є кому ввірити образ і серце, є в кого черпнути глибин життя, глибин історії, глибин людяності».

У своїх творах Михайло Стельмах не раз буде повертатися до незабутніх літ дитинства, до тих часів, коли маленьким хлопчиком у рідних Дяківцях вперше він відкривав для себе незвіданий та захоплюючий світ, до тих часів, коли він, як губка, вбирав ту народну мудрість, ту безмежну батьківську, дідівську любов, ту ніжність і лагідність матері та бабусі. І справді, всі ми «родом з дитинства». Дитина сприймає світ чистими, щирими, наївними очима, і вона найближча до істини. Наскільки важливим є зберегти оту щирість, хоч би її краплинку, і проне-

сти крізь життя. Автобіографічна повість М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять…» засвідчує, що класик української літератури, академік АН УРСР, поважна та шанована людина в душі залишається тим Мишком зі світлим волоссям, широко розкритими очима, якими він вдивляється в небо і «хоче полетіти за лебедями, тому й підіймає руки, наче крила».

Дмитро Павличко вважає повість «Гуси-лебеді летять…» найбільшим художнім досягненням відомого українського майстра слова. Все життя М. Стельмах пам'ятав про своє коріння, своїх батьків, своє рідне село. Якою любов'ю та вдячністю до батька пронизані такі слова з цього автобіографічного твору, пор.: *Отак перші дні зими тато заносив мене у школу, а після уроків знову загортав у кирею і ніс додому. До цього призвичаїлися і школярі, і вчителька, і я... Якби тепер запитали, яку найкращу одіж довелося мені бачити по всіх світах, я, не вагаючись, відповів би: кирею мого батька. І коли іноді в творах чи п'єсах я зустрічаю слово «кирея» — до мене трепетно наближаються найдорожчі дні мого дитинства.*

Мовосвіт Михайла Панасовича Стельмаха, його мовомислення виявляється через виплекане, вистраждане, окрилене поезією прозове слово. У цій повісті митець дає можливість прилучитися до самих джерел, до витоків мистецтва слова, що оприявлюються у житті народному. Він вважав роботу над словом надзвичайно важливою та відповідальною: «…Тільки в часи творчого злету ми маємо право торкатися до святині слова, щоб із його плоті видобути образ нашого сучасника — шахтаря чи хлібороба, посивілу від заметілі минулого матір чи наречену, що з довірою й любов'ю в очах входить у свій світанок чи в материнство».

З гумором, проте і з надзвичайною мудрістю, розумінням непростої політичної ситуації в якій доводилося жити та працювати, М. Стельмах говорить у згаданій повісті про любов до слова, до книги, до мовотворчості: *Отак вперше нечиста сила хотіла розлучити мене з друкованим словом. Та це було не найгірше. Страшне почалось значно пізніше, коли нечиста сила розбирала та не прощала мої книги і в кожному рядку вишукувала ворожі прояви, різну апологетику, збочення, селянську обмеженість, селянські дрібновласницькі тенденції і ще*

якусь погань...; *Дядьку Миколо, як іноді бракувало вашої сокири, щоб відтинати хоча б хвости отій нечисті, що залазила в слово, як плодожерка в яблуко...*

Людині дана мова як велика заповідь творчості. Можливість творити власним словом, можливість пізнавати світ та виражати його у слові. Це є безцінний дар. Митець творив у складні часи, коли не прийнято було згадувати без критики та іронії про Бога, про віру. Проте з якою теплотою та з внутрішньою повагою, обережністю сказано про Царицю небесну, про молитву: *Роздягнувшись, я падаю на тапчанчик і спочатку чую* ***слова бабусі, звернені до цариці преблагої, усердної заступниці скорбних,*** *а далі, крізь молитву, вловлюю скрип наших воріт*; *...Я припадаю до подушки, і незабаром* ***під слова молитви*** *і воркування закоханих щось починає злегенька погойдувати нашу хату.*

Генетична пам'ять існує, і вона, безумовно, зберігає у своїх сховищах ті молитви та слізні звертання до Бога та до Богородиці, які з покоління в покоління промовляли предки славетного майстра. І ця віра та любов до Бога, яка завжди була в нашого народу, у простого трударя-бідака, вона на підсвідомому рівні передалась і йому. Вона трансформувалася в безмежну ніжність і любов до села, до простого люду. Її не змогли знищити ні комуністичні ідеї, ні вожді, хоч як вони не намагалися контролювати кожне слово, яке виходило друком. Читаючи між рядками, усвідомлюючи усі екстралінгвальні фактори, що впливали на письменників тоталітарної епохи, ми відкриваємо Стельмаха-людину, його світогляд через фрагменти з автобіографічної повісті: *Думаючи про своє, я виходжу на другу вулицю і в цей час збоку чую неласкавий чоловічий голос:*

— Бог дасть, жінко добра. Бог! Він багатший за нас. Ці слова приглушує гарчання собаки і важкий брязкіт ланцюга. Я оглядаюсь на подвір'я, обнесене глухим високим частоколом, де затих голос чоловіка, щоб його продовжував собачий гавкіт. Крізь нього я чую ще із сіней:

— Звідки ж вони?

— Та ніби з Херсонщини, — байдуже відповів перший голос. — Швендяють усякі, а ти подавай і подавай, як не скибочку, то картопельку.

— Коли вже цей розор закінчиться?

З двору наполохано виходить у рам'ї, у розтоптаному взутті глибокоока, ще молода жінка, її погляд шукає землі, а розгонисті брови летять угору. Збоку до неї тулиться босоногий без картузика хлопчак, їхні страдні, виснажені обличчя припали темінню далеких доріг і голоду. Жінка зупиняється навпроти мене, потрісканими пальцями поправляє хустку, а в її чорних очах закипають темні сльози...

Я й досі пам'ятаю того, хто пожалів її материнству, її дитині скибку насущного хліба. Це був багатий і богомільний чоловік, через руки якого проходили голодом пригнані катеринки, петрики, золоті імперіали. .. Він мав святовиду голову й бороду, в нього завжди добре родили поля, луги, лісові загороди — ***і тільки під перелогом лежала одна душа****...*

Жінка, схрестивши руки на грудях, боязко озирнулась, шукаючи дворища, яке б не ощирилось на неї собарнею, а дитя недовірливо, спідлоба дивилось на мене. На його тонкій шиї похитувалась заважка голова, що вершилась збитими хмелястими кучерями. І тут я згадав про своє насіння. Вийняв жменю і подав малому. Він обома ручатами схопив зернята, а потім поглянув на матір. Та кивнула головою і зітхнула точнісінько так, як іноді в недобру годину зітхала моя мати. Потім я висипав у поділ сорочечки хлопчака насіння з однієї кишені і взявся за другу. Але жінка зупинила мене.

— Спасибі, дитятко, не треба більше, ой, не треба, — прихилила до мене скорбні очі, розгонисті брови, і я на своїй щоці почув дотик її уст і сліз. — ***Хай тобі, дитино, завжди, завжди добре буде поміж людьми.***

Мене так вразили її ***сльози й слова****, що я теж мало не заплакав з жалю...*

А може, то не жінка, а моя глибокоока селянська доля тоді прихилилася до мене!?

Вона, ще раз обвела мене своїм скорбним поглядом і пішла з дитям прямо на мою вулицю. Між вишняками раз і вдруге майнула її хустка — і вже нема ні жінки, ні її глибоких очей, ні дитяти з хмелинами кучерів. А я, наче з сну, виходжу з людського страждання і довго дивлюся йому вслід.

Цей уривок не може лишити байдужим, тут настільки ви-

разні біблійні мотиви — притча про багатія та Лазаря. Стельмахова мова, майстерне володіння словом, підсилюють емоційний вплив на читача. Такі антитези як *Він мав святовиду голову й бороду, в нього завжди добре родили поля, луги, лісові загороди — і тільки під перелогом лежала одна душа*, свідчать про особливу емоційність мови автора, його героїв, особливу увагу до їх духовного життя.

Знаковим для всієї творчості Михайла Стельмаха є образ жінки-матері. Відчувається, наскільки освячене є поняття *материнство*. Безмежну любов і шану віддає митець у повісті «Гуси-лебеді летять…» своїй матері — Ганні Іванівні, простій селянській жінці. Майстерно, щиро і зворушливо торкається він глибинних підвалин світогляду народу, його цінностей, які містить любляче материнське серце.

Образ *глибокоокої, ще молодої жінки у рам'ї, у розтоптаному взутті з розгонистими бровами, що летять угору* та *босоногий без картузика хлопчак зі збитими хмелястими кучерями* — це ніби образ *Богородиці*, *Цариці небесної*, *преблагої*, *усердної заступниці скорбних*, *з Богодитиною*. Вони мандрують тим краєм, тим болем, тим світом, шукаючи притулку в чистих душах…

А можливо те благословення, яке малий Михайлик отримав ще в дитинстві від *глибокоокої жінки з дитиною*, саме це гріло його все життя, давало сили нести свій хрест, не зраджуючи, насамперед, себе; те благословення дало йому змогу, попри все, зберегти любов у душі. Але це все, читаючи між рядками…